

Λουκάς Αξελός

Η μυστική επαναστατική οργάνωση και η δράση του Ρήγα Βελεστινλή στη Βιέννη*

Λογοτεχνίες ολάκαφες
μ' εκλεκτά λόγια γραμμένες
θ' ανασκαφτούν για την έρευνα μιας μικρής ένδειξης:
πως τον καιρό της καταπίεσης (ας πούμε)
ξούσαν κι επαναστάτες.

Μπέρτολτ Μπρεχτ

Στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα το παράνομο πολιτικό κίνημα, τόσο στη Βαλκανική, όσο και στις υπόλοιπες κεντροευρωπαϊκές και μεσογειακές ευρωπαϊκές χώρες, παίρνει μια καινούργια, εξαιρετικά μεγάλη, έκταση.

Το κίνημα αυτό βασισμένο στη μέχρι την περίοδο εκείνη εμπειρία δράσης του ελεύθερου τεκτονισμού και των διάφορων παράνομων ή ημιπαράνομων λαϊκίστικων πολιτικών σχηματισμών της μικρής και μεσαίας αστικής τάξης, περνάει σε μian ανώτερη ποιοτικά φάση που αντανακλά τη συνολική ανοδική πορεία του αστισμού και των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων σ' όλη την ηπειρωτική Ευρώπη.

Ηταν αυτό, μέσα σ' όλα τ' άλλα, μια συγκεκριμένη πολιτική απάντηση της επαναστατικής αστικής τάξης απέναντι στην ανοιχτή τρομοκρατία των φεουδαρχικών ή "ίσοφεουδαρχικών καθεστώτων της ηπειρωτικής Ευρώπης που αδυνατούσαν, όπως Φάνηκε ιστορικά, να δώσουν μian «βρετανικού τύπου», ταξική διέξοδο στη σύγκρουση τους με τον ανερχόμενο αστισμό.

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Το βιβλίο αυτό είναι * κεφάλαιο από την ανέκδοτη μελέτη του συγγραφέα Ρήγας Βελεστινλής. Σταθμοί και
i, Tέμειχ τμ αντό είναι * κεφάλαιο από την ανέκδοτη μελέτη του συγγραφέα Ρήγας Βελεστινλής. Σταθμοί και
"1 διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*.

Στο χώρο της Βαλκανικής ιδιαίτερα ο αγώνας των υποτελών τάξεων έπαιρνε μίαν εξαιρετικά πολύπλοκη και σύνθετη μορφή στο βαθμό που η πολυταξική, πολυεθνική και πολυθρησκευτική πραγματικότητα της δημιουργούσε ένα πολλαπλό επίπεδο αντιθέσεων. Η αντιφατική αυτή πραγματικότητα οδηγούσε αναπόφευκτα σ' ένα σταυροδρόμι αποφασιστικών εθνικών και κοινωνικών επιλογών. Αν από τη μια η ανάπτυξη των αστικών εμπορευματικών σχέσεων και οι ενέργειες του διεθνούς αποικιοκρατισμού διαμορφώνουν μέσα σ' ένα αντιφατικό και αλληλοσυγκρουόμενο πλέγμα τους «σταθερούς» όρους αποδιοργάνωσης της στρατοκρατικής «φεουδαλικής» κοινωνίας των οθωμανών, είναι οι ταξικοί, εθνικοί και κοινωνικοί αγώνες από την άλλη που διαμορφώνουν τους «δυναμικούς - ασταθείς» όρους για το ποια εξέλιξη θα πάρει η αποδιοργάνωση αυτή.¹

Ο απελευθερωτικός αγώνας των λαών της Βαλκανικής είχε μια μακρόχρονη παράδοση αυθόρμητων ξεσπασμάτων και εξεγέρσεων που με την πάροδο του χρόνου συγκροτήθηκαν στο ένοπλο αγροτικό κίνημα των ελλήνων, βουλγάρων, σέρβων, ρουμάνων και αλβανών κλεφτών.²

Το ένοπλο αυτό αγροτικό κίνημα αποτελούσε μίαν απτή πραγματικότητα που οπωσδήποτε προηγήθηκε κατά πολύ της παράνομης πολιτικής δραστηριότητας της αστικής τάξης.

Η σταδιακή συγκρότηση σ' ένα παράνομο οργανωμένο πολιτικό κίνημα των ελλήνων και λοιπών βαλκάνιων αστών, τόσο μέσα στην Βαλκανική ενδοχώρα, όσο και έξω από αυτήν, ήρθε να αποτελέσει ένα δεύτερο αποφασιστικό παράγοντα που η σύζευξη του με το ένοπλο αγροτικό κίνημα άλλαξε ποιοτικά την προοπτική ρήξης με το κυρίαρχο συγκρότημα εξουσίας.

Η εσωτερική δυναμική των πραγμάτων οδηγεί αναγκαστικά τους έλληνες και λοιπούς βαλκάνιους αστούς στην αναζήτηση μίας πολιτικής ταυτότητας που να εκφράζει ταυτόχρονα τους συγκεκριμένους εθνικούς πόθους για αυτοδιάθεση και κρατική ολοκλήρωση με τους καθολικότερους διεθνικούς ταξικούς στόχους της νέας ανερχόμενης τάξης.

Αυτή την πολιτική ταυτότητα οι λαοί της Βαλκανικής και της μεσογειακής Ευρώπης την βρήκαν στο πρόσωπο των ιδεών και της πραχτικής της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης και των επαναστατικών οργανώσεων της.

Η επίδραση των ιδεών και της πραχτικής της Γαλλικής Επανάστασης στην ήδη υπάρχουσα ατελή παράνομη εταιρική κίνηση, που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο άπλωνε τη δραστηριότητα της στα βαλκανικά, νοτιορωσικά και κεντροευρωπαϊκά αστικά κέντρα, ήταν εξαιρετικά ισχυρή και συντέλεσε στην ταχύτερη ωρίμανση της και όσον αφορά τον ιδεολογικοπολιτικό της προσανατολισμό και όσον αφορά την οργανωτική της δομή που άρχισε —πια— να ξέφευγα από εκείνη που αντιστοιχούσε σε ένα κύκλο ζύμωσης ή προπαγάνδας.

Ο Ρήγας εμφανίζεται ακριβώς στο αποφασιστικό μεταίχιμο της πορείας του ελληνικού και βαλκάνιου εταιρισμού. Στο κομβικό εκείνο σημείο που οι αδύναμοι όμιλοι ιδεολογικής και πολιτικής ζύμωσης επιδιώκουν από τη μια το μετασχηματισμό τους σε σφαιρικότερα όργανα πολιτικής δράσης διευρύνοντας ή καταστρέφοντας την παλιά οργανωτική τους δομή και επιζητούν από την άλλη την ευρύτερη σύνδεση τους τόσο με το τοπικό ένοπλο αγροτικό κίνημα, όσο και με τα αντίστοιχα ρεύματα και σχήματα που δρούσαν στον υπόλοιπο ευρωπαϊκό χώρο.

Είναι, λοιπόν, βέβαιο ότι αρκετά πριν εμφανισθεί ο Ρήγας ο εταιρισμός είχε απλωθεί στη Βαλκανική και ειδικότερα στις παραδουνάβιες ηγεμονίες που οι ρωγμές στην άσκηση της οθωμανικής εξουσίας και ο ανταγωνισμός με τον ρώσικο και αυστριακό επεκτατισμό, άφηναν ένα ευρύτερο περιθώριο δράσης στους φιλελεύθερους αστικούς θύλακες.

Βέβαια, τα στοιχεία που και σήμερα, ακόμη, έχουμε συγκεντρώσει είναι ιδιαίτερα αντιφατικά και ασαφή, πράγμα σχεδόν φυσικό για σχήματα συνωμοτικά και παράνομα.

Η συγκριτική εξέταση των μέχρι σήμερα στοιχείων μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι και πριν από την άφιξη του στη Βιέννη ο Ρήγας θα πρέπει να είχε μιαν ορισμένης —αν και ατελή— μορφής εταιρική δράση.³

Η ίδια η πορεία του μας πείθει ότι το πολιτικό του ωρίμασμα διαμορφώνεται βαθμιαία και σε συνδυασμό —πάντα— με στόχους πρακτικούς που, οπωσδήποτε, δεν μπορεί να 'ναι έξω από οργανωτικές δεοντολογίες.

Έπειτα από ένα αρκετά μεγάλο διάστημα παραμονής του στις παραδουνάβιες ηγεμονίες ο Ρήγας ξαναπηγαίνει, αρχές Αυγούστου του 1796 στη Βιέννη,⁴ με στόχο την διεύρυνση και ολοκλήρωση των πολιτικών του σχεδίων.

Οι στίχοι του, τώρα, δείχνουν με τον πιο συγκεκριμένο τρόπο το μέτωπο της πολιτικής του σκέψης και του ιδεολογικού του προσανατολισμού.

*"Όλα τά έθνη πολεμούν
καί στους Τυράννους τους όρμοϋν,
έκδύκησιν γυρεύουν...
καί τούς εξολοθρεύουν...*

*Κ' εκείνα πού άποκοτούν,
δ,τι κι άν θέλουν αποκοτούν·
διέτε τήν 'Ιταλίαν,
πας πής' έλευθερίαν
καί τρέχει για τήν δόξαν,
μέ χαρά στή φωτιά!*

Ο Ρήγας δεν στέκεται όμως απλά στους στίχους. Γνωρίζει τον σημαντικό διαπλαστικό - προτρεπτικό τους ρόλο, δεν φαίνεται όμως να τον υπερτιμά. Γι' αυτό και βάζοντας σε πράξη τα πολιτικά του σχέδια μας δίνει το πολίτευμα του που είναι πραγματικό υπόδειγμα ζωντανού και πρωτοπόρου πολιτεύματος για την εποχή του.

Αναμφίβολα κανένας δεν αμφισβητεί ότι η «Νέα Πολιτική Διοίκησης», είναι καθοριστικά επηρεασμένη από το αντίστοιχο Γαλλικό Σύνταγμα, θα 'τανε λάθος όμως να «ίχυριστεί ότι αποτελεί μιαν απλή αντιγραφή του.

Ο Ρήγας δεν έκανε μηχανική δουλειά. Δεν αντέγραψε και πολύ περισσότερο δεν προσπάθησε να βάλει σε στενοκέφαλα - δογματικά καλούπια το γαλλικό πολίτευμα, Μεταφέροντας το ξεκρέμαστα στα βλκανικά δεδομένα.

Η προσεκτική μελέτη της «Νέας Πολιτικής Διοικήσεως» μας ξεκαθαρίζει την πραγματικότητα αυτή και μας επιβεβαιώνει την άποψη ότι ο Ρήγας είχε αφομοιώσει το περιεχόμενο του Γαλλικού Συντάγματος, με τέτοιο τρόπο που να μπορεί ολοκληρωμένα και δημιουργικά να μας δώσει ένα νέο, δικό του σχέδιο Συντάγματος, σύγχρο-

νο, πρωτοπόρο για την εποχή του και αρκετά κατατοπισμένο και προσαρμοσμένο στα πολύπλοκα δεδομένα του βαλκανικού και μικρασιατικού ιστορικού και γεωγραφικού χώρου.

Η εξαιρετικά προσεχτική προσέγγιση του ζητήματος της πολυεθνικής και πολυθρησκευτικής ιδιορρυθμίας του χώρου όπου το πολίτευμα του ελπίζει ότι θα εφαρμοσθεί, μαρτυρούν όχι μόνο τη σπουδή ή την ιδεολογική αγνότητα, αλλά και τον πολιτικό ρεαλισμό του άντρα.

Στη Βιέννη θα πραγματοποιήσει με τη βοήθεια ελάχιστων συντρόφων μέσα σε περιορισμένο χρονικό διάστημα διάφορες εκδόσεις φιλολογικού - πολιτιστικού, γεωγραφικού - ιστορικού, στρατιωτικού και πολιτικού χαρακτήρα. Εκδόσεις που φιλοδοξούσαν να αγκαλιάσουν όλα τα θέματα και να αναπληρωθούν τα πελώρια κενά της ρωμισσύνης, δημιουργώντας τη βάση και διαμορφώνοντας το πλαίσιο πάνω στο οποίο θα μπορούσε να στηριχθεί και αναπτυχθεί αποτελεσματικά η επαναστατική δράση των λαών της Βαλκανικής και της Μικράς Ασίας.

«Έκ τών γραμμάτων γεννάται ή προκοπή, μέ τήν οποίαν λάμπουν τά ελεύθερα έθνη», γράφει και φαίνεται μέσα σ' αυτή την περιεχτική πρόταση πόσο ουσιαστικά είχε κατανοήσει τον καθοριστικό ρόλο της παιδείας και της κουλτούρας για την οργανική εσωτερική ανάπτυξη ενός λαού.

Ο Ρήγας είχε αντίληψη αρχιτέκτονα - πολεοδόμου και οικοδόμου μεγάλων έργων. Η σφαιρικότητα και το εύρος των εκδόσεων του και της προπαγανδιστικής - διαπλαστικής του δράσης μας το επιβεβαιώνει.

Από τη φυσική και τα μαθηματικά, τη φιλολογία και τη γεωγραφία μέχρι το στρατιωτικό εγχειρίδιο, το επαναστατικό μανιφέστο και το ποίημα - προκήρυξη, ξετυλίγεται ένα καθ' όλα σαφές και μακρόπνοο σχέδιο για την κάλυψη ή, έστω, για τον αρχικό εντοπισμό των απεριόριστων κενών που δημιούργησε η κυριαρχία του κράτους των οθωμανών.

Στη Βιέννη, κέντρο τότε της πιο πλούσιας ρωμείικης παροικίας, ο Ρήγας απλώνει τη δράση του συμμετέχοντας ενεργητικά στην παράνομη πολιτική δραστηριότητα που είχε από πριν λίγα χρόνια ξαπλωθεί στον πολιτικά συνειδητοποιημένο κύκλο των ελλήνων πάροικων.

Πολλά έχουνε απωθεί για τη μυστική επαναστατική οργάνωση Βιέννης, που κορυφώθηκαν στη γνωστή έντονη μεσοπολεμική διαμάχη μεταξύ του Γιάνη Κορδάτου και Κ. Άμαντου.

Γύρω από τις δυο απόψεις αναπτύχθηκε από πολλούς μεταγενέστερους ένας πληθωρικός προβληματισμός που άλλοτε συγκλίνει προς την άποψη του Κ. Άμαντου για την μη ύπαρξη εταιρίας κι άλλοτε προς αυτήν του Γ. Κορδάτου που υποστηρίζει ακριβώς το αντίθετο.

Η λεπτομερειακή μελέτη όχι μόνο των επιχειρημάτων των διάφορων συγγραφέων αλλά και των άμεσων γραφτών πηγών της εποχής και ειδικότερα των μυστικών εκθέσεων της βιεννέζικης αστυνομίας και των πορισμάτων που προκύπτουν από τα ανακριτικά έγγραφα, μας βεβαιώνουν —χωρίς αμφιβολία— για την ύπαρξη και δράση συγκροτημένης μυστικής οργάνωσης που δρούσε όχι μόνο στη Βιέννη αλλά και σε εξωτερικό.⁵

Το πρόβλημα λοιπόν κατά τη γνώμη μου εντοπίζεται στην έκταση και τα όρια δράσης του παράνομου αυτού σχήματος. Και εδώ ακριβώς είναι που νομίζω ότι εχι

παρεμβληθεί η εκ των υστέρων συσκότιση, διόγκωση ή υπερβολή. Κατ' αρχήν, πιστεύω, ότι θα πρέπει να διευκρινιστεί το σημείο αν ο ίδιος ο Ρήγας ήταν ιδρυτής νέας μυστικής εταιρίας.

Εξετάζοντας κατά πρώτο λόγο τα στοιχεία και τις μαρτυρίες της εποχής και δευτερότερα τα μεταγενέστερα επιχειρήματα τείνω να συμφωνήσω με την εκδοχή του Παναγιώτη Μαγιάκου ότι: «ό θρύλος τοῦ Ἰδρυτοῦ εταιρίας δημιουργήθηκε κατόπιν τῆς θαρραλέας στάσεως, πού ἔδειξε ενώπιον τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν, ἀναλαβόντας ὁ ἴδιος τήν ευθύνη τῆς επαναστατικῆς κινήσεως κατά τήν περίοδο εκείνη».⁶

Σ' αυτό φαίνεται σύμφωνος και ο Γιάνης Κορδάτος που παρατηρεί ότι: «Όταν ήρθε ὁ Ρήγας ἀπό τό Βουκουρέστι στή Βιέννη (1796), ἴσως νά βρῆκε συστημένη τήν

Η ταβέρνα της Βιέννης .Onochen BeiseU καθώς σώζεται ως σήμερα. Γ' αυτή σύχναζαν ἔλληνες και στὸν ἴστοχο της σώζεται ἰδιοχρη υπογραφή τον Ρήγα.

Εταιρία **αυτή**», να να συμπληρώσει καταφατικότερα παρακάτω: «Έτσι ή Εταιρία, τώρα πού βρήκε τόν **αρχηγό** της ξαπλώνει τά δίχτυα της στό... κλπ.».⁷

Ένα δεύτερο σημείο που νομίζω ότι πρέπει να διευκρινιστεί είναι η σύγχυση που επικρατεί γύρω από το «οργανωτικό μοντέλο» των πρώτων μυστικών εταιριών της ελληνικής και βαλκανικής αστικής τάξης του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα. Φοβόμαστε ότι μια ορισμένη κατηγορία μελετητών τείνει να χρησιμοποιεί σαν μέτρο ή και να ταυτίζει το οργανωτικό «μοντέλο - πρότυπο» των παράνομων οργανώσεων της αστικής ή της εργατικής τάξης του 19ου και του 20ου αιώνα, με το συγκεκριμένο ιστορικό προϊόν που διαμορφώθηκε από τη συνωμοτική δραστηριότητα της πρώτης περιόδου πολιτικής συγκρότησης της επαναστατικής μπουρζουαζίας στη Βαλκανική. Το γραμμικό και αναστορικό αυτό κριτήριο συνυπάρχει στην προβληματική τόσο αυτών που δε δέχονται την ύπαρξη εταιρίας μια και αυτή δεν συγκεντρώνει τα «τυπικά προσόντα» ενός ιδεατού σχήματος οργάνωσης, όσο και εκείνων που στη θέση ενός συγκεκριμένου ιστορικού μορφώματος θέλουν να βλέπουν, βιάζοντας την ιστορική πραγματικότητα, μιαν ολοκληρωμένη παράνομη οργάνωση και μάλιστα στα πρότυπα λίγο - πολύ των σημερινών.

Για τη μυστική εταιρία της Βιέννης μέχρι σήμερα είναι ελάχιστα πράγματα γνωστά.

Τα περιορισμένα διασαζόμενα στοιχεία, με εξαίρεση την έκθεση του ανακριτή Λέυ. την κατοπινή γραπτή μαρτυρία του Περραιβού, και τις πληροφορίες του εταίρου Γ. Καλαφάτη όπως αυτές αναφέρεται ότι διασώθηκαν στο χειρόγραφο με τίτλο «Notizie intorno al Riga Velestino» που δημοσίευσε το 1931 ο Σ. Θεοτόκης, δεν αρκούν, δυστυχώς, από μόνα τους να να μας βοηθήσουνε στην συγκρότηση μιας άποψης ολοκληρωμένης και συνεπούς.

Το καθεαυτό οργανωτικό άπλωμα της εταιρίας φαίνεται μάλλον περιορισμένο και η σύνθεση των μελών της, αν κρίνουμε με βάση τους συλληφθέντες —δολοφονημένους και μη— συντρόφους του Ρήγα, μικροαστική και εξαιρετικά νεανική.

Γι' αυτό και μου φαίνονται μη έγκυρες επιστημονικά οι γενικεύσεις του τύπου: «Ο Ρήγας, γρήγορα κατόρθωσε να στρατολογήσει δι,τι καλύτερο, γενναιότερο και υγιέστερο διέθετε τό νεοελληνικό υπόδουλο και διεσπαρμένο έθνος και δι,τι περισσότερο **αγωνιστικό** και έντιμο διέθεταν οί υπόδουλοι λαοί της Βαλκαντικής».⁸

Από πού προκύπτουν τα συμπεράσματα αυτά έτσι που να συμπληρώνονται μάλιστα από παρατήρησης ότι: «Φυσικά, **αυτοί** δέν ήσαν οί μόνοι πού «έστρατολογήθησαν» από τόν μεγάλο έθνεγέρτη. Οί ίδιες οί αυστριακές **αρχές** είχαν σοβαρούς λόγους να πιστεύουν —κατά τά επίσημα, πάντα, **έγγραφα** τους— δι,τι ή εταιρική δραστηριότητα των συνωμοτών πρέπη να συναριθμοῦσε πολυάριθμους οπαδούς και εκατοντάδες στελέχη και στήν Τεργέστη, στό Σεμλίνο, στήν Ένετία, στό Παρίσι, στήν Ληψία και πολλά ακόμη δευτερεύοντα ευρωπαϊκά κέντρα. 'Αλλά και στήν Πάτρα και τήν Καλαμάτα, και τήν Μάνη, και τό Ζητούνι και τήν Θεσσαλονίκη και τίς περισσότερες σημαντικές πόλης τής Μακεδονίας και της Ηπείρου και τών νησιών **τοῦ** αρχιπελάγους διέτρεχαν οί έθναπόστολοι της Εταιρίας...».*

Είναι, πέρα από κάθε αμφιβολία, γεγονός ότι τα πραγματικά πλαίσια δράσης ενός κύκλου συνωμοτικού είναι, κατά κανόνα, ευρύτερα από αυτά που εντοπίζονται ή πέφτουν στην αντίληψη των καταδιωκτικών αρχών, όπως όμως είναι, επίσης, γεγονός ότι, κατά κανόνα, οι καταδιωκτικές αρχές θέλουν να βλέπουν στην οποιαδήποτε, ακό

μα και στην πιο ακίνδυνη αντιπολιτευτική δράση, τον πανταχού παρόντα συνωμότη κοινωνικό ανατροπέα.

Φρονώ λοιπόν ότι αυτά τα γενικά κριτήρια δεν είναι καθόλου, από μόνα τους επαρκή για να μας δώσουν την ακριβή απάντηση σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση που απαιτείται να εξετάζεται ειδικά και λεπτομερειακά.

Η με βάση την έκθεση των ανακριτικών αρχών αναφορά των διάφορων ονομάτων που ανήκαν σε άτομα με τα οποία είχε μιαν αδιευκρίνιστη, ως προς το περιεχόμενο, σχέση ο Ρήγας ή η με βάση τα αναγραφόμενα στο θούριο του, όπου οπωσδήποτε τίποτε δεν γράφτηκε «ποιητική αδεία», άποψη ότι η εταιρία της Βιέννης αποτελούσε ούτε λίγο ούτε πολύ μιαν άρτια παμβαλκανική οργάνωση, μου φαίνεται αστήρικτη και υπερβολική *τουλάχιστον όσον αφορά το στοιχείο των οργανωμένων δυνάμεων*.¹⁰

Φίλοι ή οπαδοί των αναπτυσσόμενων τότε επαναστατικών κινήσεων υπήρχαν διάσπαρτοι σε όλον το βαλκανικό και κεντροευρωπαϊκό χώρο, χωρίς αναγκαστικά να έχουν «στρατολογηθεί» από το Ρήγα ή τους συντρόφους του προσωπικά. Τα οργανωμένα όμως «μέλη» και «στελέχη» των κινήσεων αυτών ήταν με βάση τα συγκλίνοντα ιστορικά στοιχεία εξαιρετικά περιορισμένα μέχρι και την ίδρυση της Φιλικής Εταιρίας το 1814." Αναμφίβολο γεγονός είναι πάντως ότι το αντιοθωμανικό μίσος μετέτρεπε τη μεγάλη πλειοψηφία των ρογιάδων σε δυνάμει υποψήφιους εταιριστές.

Μας είναι λοιπόν ιδιαίτερα δύσκολο, ίσως και αδύνατο, με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία να προσδιορίσουμε ποιοι απ' όλους τους αναφερόμενους, συλληφθέντες και μη, ήταν μέλη της παράνομης οργάνωσης ή απλοί φίλοι, γνώριμοι ή οπαδοί του Ρήγα.

Τα όρια των μεταξύ τους σχέσεων και ιεραρχίας θα πρέπει να ήταν στο γενικό περίγραμμα, μάλλον ασαφή και συγκεχυμένα, όπως και τα όρια της ατομικής υπευθυνότητας του καθενός.¹²

Εκείνο που σε σημαντικό βαθμό είχε, ως φαίνεται, επιτευχθεί, ήταν η εξαιρετική εχεμύθεια¹³ και η περιορισμένη, η άκρως αναγκαία θα Γ'γα, συμμετοχή στις παράνομες τεχνικές δραστηριότητες.

Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Περραιβός: «τά δέ άσματα, ποιήματα τι στρατιωτικόν, έγκόλπιον καλούμενον, καί τινές προσωρινοί πολιτικοί κανονισμοί, έτυπώθησαν τήν νύκτα έν άκρα μυστικότητα καί προσοχή...».¹⁴

Ουσιαστικά η εταιρία της Βιέννης αποτέλεσε μιαν από τις πρώτες προδρομικές παράνομες επαναστατικές οργανώσεις που δημιούργησε στον αγώνα για την πολιτική συγκρότηση του ο ελληνικός αστισμός της διασποράς.

Η ανάπτυξη τους παράλληλη με την ανάπτυξη του συνολικού εθνικού απελευθερωτικού κινήματος σφραγίζεται από τις ιδιορρυθμίες ανάπτυξης και το βαθμό οικονομικής και κοινωνικής συγκρότησης της πολυμήχανης αυτής εμπροσθοφυλακής του εμποροναυτικού κεφαλαίου.

Γι' αυτό, άλλωστε, και η ανάπτυξη της δένεται στενά με την καθεαυτό ανάπτυξη της εμποροναυτικής δραστηριότητας και με το καθολικό σχεδόν δίκτυο των εμπορικών και ναυτικών αντιπροσώπων σ' όλους τους κόμβους εμπορικής δραστηριότητας της Κεντρικής Ευρώπης, της Βαλκανικής και της Εγγύς και Μέσης Ανατολής.

Η υποκριτή αυτή δραστηριότητα αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία μπορούμε να στηρίξουμε μια κατ' αρχήν συνεπή ερμηνεία για το επιφανειακά περίεργο στοιχείο της ταχύτατης διάδοσης και εξάπλωσης των γραπτών καμένων και εντύπων που τύπωναν οι έλληνες πατριώτες του εξωτερικού και αδικότερα ο Ρήγας και οι σύντροφοι του, σε

όλον περίπου το γεωγραφικό χώρο που κάλυπτε η οθωμανική αυτοκρατορία.

Οι ιδιορρυθμίες αυτές σε συνδυασμό με την απόλυτη σχεδόν ανυπαρξία άμεσων πηγών κάνει εξαιρετικά δύσκολο το έργο αποτίμησης των πραγματικών «γεωγραφικών» διαστάσεων της εταιρίας.

Από τα διασωσμένα στοιχεία που προκύψαν από την κατάσχεση ενός προσωπικού σημειωματάριου του Ρήγα, σε συνδυασμό με τα πορίσματα των ανακριτικών αρχών και τις αρχειακές έρευνες των Λεγκράντ, Άμαντου και Ενεπεκίδη βγαίνει το συμπέρασμα ότι η μυστική εταιρία της Βιέννης και ο Ρήγας προσωπικά είχαν μια ορισμένη μορφής σχέση ή επαφή με αρκετούς έμπορους, προεστούς, κλέφτες και παπάδες ακόμα και με ξένους διπλωματικούς κύκλους ή με οθωμανικά αντισουλτανικά στοιχεία. Χωρίς να μπορώ να διευκρινήσω το είδος και τη μορφή της επαφής, με βάση κύρια τις αυστριακές εκτίμησης που θεωρούν όλους ανεξαιρέτα μέλη της παράνομης οργάνωσης, ο Ρήγας ή και η εταιρία θα πρέπει να 'χαν κάποια σχέση με τους εμπόρους Κολόρο. Κωνσταντίνο Παπαδημήτρη, Νικήτα και Ιωάννη Χατζηβασίλη στα Γιάννενα, αρχιμανδρίτη Κύριλλο, Γεώργιο Γκολέσκο, Γεώργιο Σλατινιάνο, Μανασσή, Μανολάκη, Πολυζάκη, Θεοδόση, Λάμπρο, Ιωάννη Τσαούση, Νικολάτη και Σταυράκη στο Βουκουρέστι, Ιωάννη και Γεώργιο Μιχαήλ στο Ιάσι, Λαυρέντη και Αλιάνδρο στην Πρέβεζα, Ρίζο Ντορμούση και Ιωάννη Τσούκα στην Πέστη και Βασίλη Οικονόμου και Ιωάννη Καψούλη στην Κωνσταντινούπολη. Άγνωστη επίσης παραμένει μέχρι και σήμερα η σχέση του Ρήγα και της εταιρίας με ορισμένα από τα αναφερόμενα από τις ανακριτικές αρχές πρόσωπα που κατόρθωσαν να διαφύγουν και να κρατήσουν τη δράση τους μυστική. Στηριγμένος στα ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα που έκδοσε ο Κ. Άμαντος, ο Π. Μαγιάκος παρατηρεί: «Ας σημειωθεί ότι ο Σακελαρίου, ο Στέριος, ο Σεβαστός καί τόσο άλλοι, πού μνημονεύονται στα έγγραφα τής Αυστριακής άνακρι

Φωτογραφία των φυλακών της Βιέννης όπου φυλακίστηκαν ο Ρήγας και οι σύντροφοι του. Οι φυλακές αυτές καταδαφίστηκαν το 1885.

τικής εκτροπής, και οι αρχές τους θεωρούν από τα κυριότερα πρόσωπα της μυστικής οργανώσεως, δέν κατορθώθη να άνευρεθοῦν και να συλληφθοῦν, ἔκτος από τόν ἰατρό Πολύζο, πού είχε αναχωρήσει γιά τό Βουκουρέστι, όπου συνελήφθηκε και φυλακίσθηκε κατόπιν ενεργειών τῆς Αυστριακῆς Κυβερνήσεως».

Με βάση τα παραπάνω πιστεύω ότι δεν είμαστε μακριά από την πραγματικότητα αν ισχυριστούμε ότι στο Βουκουρέστι, το Ιάσι και την Πόλη, όπου το πέραςμα και του ίδιου του Ρήγα έβαλε τη σφραγίδα του πάνω στις εξελίξεις, οι φίλιες προς την εταιρία και το καθόλου εταιρικό κίνημα δυνάμεις θα πρέπει να 'ταν κάποιου επιπέδου αν κρίνουμε και από τις ιδιαίτερες ενέργειες να μαζευτούν χρήματα για να δωροδοκηθεί ο τούρκος υπουργός εσωτερικών Ιμπραήμ Εφέντης και να αφήσει ελεύθερο το Ρήγα.¹⁵ "Άλλωστε η ίδια η έκθεση των Αυστριακών αρχών ενισχύει, ως ένα βαθμό την άποψη αυτή.

Αλλά και στην Τεργέστη, τα Γιάννενα και την Πρέβεζα θα πρέπει πιθανόν να υπήρχαν ορισμένοι συμπαθούντες ή ελάχιστα μεμονομένα άτομα.

Η προετοιμασία και το σχέδιο μετάβασης του Ρήγα στην Ελλάδα μετά την αποστολή των κιβωτίων από την Τεργέστη στην Πρέβεζα, λογικά προσεγγίζοντας το, δεν μπορεί να στηριζόταν στο κενό.

Οι ανακριτικές αρχές των αυστριακών μιλάνε για ολόκληρο σχέδιο ξεσηκωμού των Μανιατών και των Κακοσουλιωτών που σε περίπτωση αποτυχίας θα έφτανε στο «νά μεταβή μόνος του εις τινά έπαρχίαν και να προκαλέση επανάστασιν εκεί δπου εύρισκε τούς κατοίκους διατεθειμένους περισσότερο διά τήν έλευθειάν...».

Και μ' όλη την υπερβολή και το φόβο που τους διακρίνει εντοπίζουν σωστά το γεγονός του καταλύτη που μπορούσε να παίξει στις εξελίξεις της βολκανικής οαόμα και η δράση ενός σχετικά περιορισμένου παράνομου αστικού κύκλου στο βαθμό που αυτός θα κατόρθωνε να ενωθεί και συμβαδίσει με το ένοπλο τοπικό κίνημα των αγροτών της ηπειρωτικής Ελλάδας και Νότιας Βολκανικής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Για περ. βλέπε Α. Αξελου: «Σημειώσεις και παρατηρήσεις γύρω από την ελληνική και νοτιοβαλκανική πραγματικότητα του XVIII αιώνα», περ. «Τετράδια», τεύχος 2-3, σελ. 181 επ., Αθήνα 1981.

2. Η προσπάθεια των οθωμανών να κρατήσουν με όλα τα μέσα το παλιό status, είχε το μοιραίο της αποτέλεσμα, αφού διατήρηση της παλιάς οικονομικοκοινωνικής ισορροπίας σήμαινε αναπόφευκτα σύνθλιψη της κοινωνικής βάσης του παραδοσιακού σχηματισμού. Η συνέπεια όμως της σύνθλιψης αυτής αποδείχτηκε στρατηγικά μοιραία για την τύχη του ίδιου του συστήματος. Οι αγροτικές εξεγέρσεις παίρνουν μian εντεινόμενη συχνότητα σε τέτοιο βαθμό που να αντιστοιχεί μετά το 1600 ως τα χρόνια της επανάστασης μια τουλάχιστον σημαντική εξέγερση κάθε δέκα - δεκαπέντε χρόνια. Ο αγώνας αυτός αυθόρμητα " ^ «φεουδαρχικός» αντιοθωμανικός δεν άργησε γρήγορα να αποκτήσει έναν έντονα αντιαποικιοκρατι *ό - αντιδυτικό χαρακτήρα στο βαθμό που οι εξεγερμένες αγροτικές μάζες συνειδητοποιούσαν βαθμιαία τον αντεπανάστατικό χαρακτήρα που έπαιρνε η παρέμβαση του δυτικού παράγοντα. Στο ίδιο, σελ. 180 181.

¹⁵. Σ' αυτό εκτός από τον Αναστ. Γούδα που φαίνεται κατηγορηματικός: «θεμελιώσας εν ταῖς Ἡγεμονίαις τήν Ἐταιρίαν του ἀπήλθεν εις Βιεννην», συμφωνούν κατά βάση και οι Φ. Μιχαλόπουλος: «Τήν εταιρία οοτή βρήκε ό Ρήγας δταν πήγε στό Βουκουρέστι τά 1788 και μ' δλα τά μέσα προσπάθησε να τήν οργανώσει καλλίτερα και αύξησα μυώντας κι άλλους εταιρους Ἕλληνες και ξένους κι Ἰδίως Ρουμάνους, και Βλά-

χους.» και ο Λ. Βρανούσης: «Μπορεί λοιπόν να θεωρηθή μάλλον βέβαιο, πάς κάπου είχε μυηθή κι ό νεαρός «γραμματικός» τών Φαναριωτών, και ίσως μάλιστα αρκετά νωρίς».

Για περ. βλέπε: Αναστ. Γούδα: «Βίοι Παράλληλοι», τομ. Β', Αθήνα 1870, Φ. Μιχαλόπουλου: «Ο Ρήγας Βελεστινλής και η Φιλική Εταιρία», περ. «Φιλολογική Πρωτοχρονιά», τόμος 25, Αθήνα 1968 και Λ. Βρανούση: «Ρήγας Βελεστινλής», έκδοση Β', Αθήνα 1963.

4. Αψευδή μαρτυρία γι' αυτό αποτελεί η έκθεση του αυστριακού πρόξενου στο Βουκουρέστι Μερκέλιου προς τον αρμόδιο υπουργό των εσωτερικών και της αστυνομίας της χώρας του, <ρον Πέργκεν. «...ίνας κάποιος γραμματικός Ρήγας ξεκίνησε από δώ για τήν Βιέννη, όπου σκοπεύει να τυπώσει έναν ελληνικό γεωγραφικό χάρτη. Αυτός ό Ρήγας είναι πρόσωπο φοβερά δποπτο και έχει πολλές φυλίες με τούς έδω Γάλλους...».

5. Χαρακτηριστική είναι η έκθεση στο αυστριακό υπουργείο των εξωτερικών του πρεσβευτή της Αυστρίας στην Κωνσταντινούπολη βαρώνου Ράτκελ όπου ανάμεσα στις διάφορες εξαιρετικού ενδιαφέροντος παρατηρήσεις του για το Ρήγα αναφέρει και τα εξής: «Αϊ διακλαδώσεις τής συνωμοσίας ταύτης ύπαισήρχοντο ίεροκρυφώς εις τήν πρωτεύουσα και διεδίδοντο άφ' ενός μόν μέχρι Τεργέστης και Βενετίας. άφ' έτερου δε καθ' όλα τά σημεία τής συγκοινωνίας μετά τής "Οθωμανικής Αυτοκρατορίας...».

6. Για περ. βλέπε και Π.Σ. Μαγιάκου: «Ρήγας Βελεστινλής ο Θεσσαλός, 1757- 1798», Αθήνα 1935, σελ. 42.

7. Για περ. βλέπε Γ. Κορδάτου: «Ρήγας Φεραίος και η Βαλκανική Ομοσπονδία», 2η έκδοση, εκδ. «Επικαιρότητα», Αθήνα 1974, σελ. 66.

8. Για περ. βλέπε Χρ. Θεοχαράτου: «Ρήγας Φεραίος, Η εποχή του», ιστορική ανάλυση, τόμος Α', Αθήνα 1971, σελ. 388.

9. Στο ίδιο σελ. 390.

10. ΊΑν κρίνη κανείς από τούς στόχους τοῦ Ρήγα και τής Εταιρίας τών Φίλων όπως ακριβώς διαφαίνονται στον "Θούριο" —όπου τίποτε δέν αναγράφεται και διαλαμβάνεται "ποιητική άδεια"... - οί "Εταίροι θά πρέπει να είχαν έξαπλωθή σε ολόκληρο τόν πελώριο χώρο τής οθωμανικής αυτοκρατορίας...». Εώω γίνει τα μια ταύτιση της αναφοράς - στόχου των ονομάτων δεκάδων αρματωλών, κλεφτών και «αποστατών» πασάδων της Βαλκανικής και Εγγύς Ανατολής από το Ρήγα στο θούριο με το οργανωτικό άπλωμα και τις συγκεκριμένες διασυνδέσεις, που φυσικά δεν είχε η εταιρία της Βιέννης με όλα αυτά τα πρόσωπα. Για περ. Χρ. Θεοχαράτου, στο ίδιο σελ. 392-394.

11. Έξη χρόνια λ.χ. πριν το ξέσπασμα της επανάστασης του '21 και δεκαεπτά μετά τη δολοφονία του Ρη να τα μέλη της ημιπαράνομης και πολλά ενισχυόμενης από τους εγγλέζους και ρώσους «Φιλόμουσης Εταιρίας», δεν ξεπερνούσαν τα 200. Για περ. βλέπε: Τ. Βουρνά: «Σύντομη Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης», εκδ. «Τ. Δρακόπουλου». Αθήνα, χ.χ. έκδ., σελ. 65.

12. Συνδυασμός έκθεσης Λέν με μαρτυρίες Περραιβού.

13. Ο βαθμός εχεμύθειας έχει πιστεῦω πια ιστορικά αποδειχτεί, τόσο από την πλήρη -σχεδόν- απουσία άμεσων μαρτυριών, όσο και από την αδυναμία συναγωγής άλλων ενοχοποιητικών στοιχείων.

Η δύναμη του εταιρικού όρκου θα πρέπει να ήτανε εξαιρετικά ισχυρή αν βασιστούμε στη μαρτυρία του Περραιβού: «όθεν διά ν' άποφύγωσι τήν καταδρομήν της, (τής αστυνομίας, σ.σ.) ώφειλον να συνδεθώσι σφικτότατα μετ' αλλήλων διά τοῦ υπέρ πίστεως και πατρίδος όρκου, διατηροῦντες έχεμύθειαν και μυστικήν έκδοσιν τών αναγκαίων έγγραφων...» και την κατάθεση του εταιρίου Κ. Τούλιου στην αυστριακή ανάκριση ότι «ύποχρεώθη να ορκισθεί δι τήν κατά τήν έκθεσιν εχεμύθειαν».

14. Για περ. βλέπε Χρ. Περραιβού: «Σύντομος Βιογραφία του Αοιδίμου Ρήγα Φεραίου του θετταλου», εκδ. «Μπάυρον», Αθήνα, χ.χ. έκδ., σελ. 19.

15. Βλέπε Γ. Κορδάτου: «Ρήγας κλπ.», σελ. 155.